

הגאון ר' הלל זקם שליט"א

ו' חזה"מ סוכות תשנ"ה

ראש ישיבת כנסת הגדולה - ק"ס, ומראשי ישיבת חברון

1234567

בגדרי מצוות בן אדם לחבירו

1234567

א. בספר "אור ישראל" (עמ' נ"ח) מביא ר'

1234567

איצל זצ"ל עצת ר' ישראל סלנטר

1234567

זצ"ל להנצל ממדת הקפדנות, וזה על פי מה

שחידש הגרי"ס שהמבואר בכ"מ בגמ' הענין

ש"אין לו עליו אלא תרעומת" אין זה תאור

המציאות גרידא, שמכיון שאין לו זכות

לתבוע ממנו ממון, הרי הוא בתרעומת עליו,

אלא מבואר כאן שיש "זכות תרעומת", פי',

1234567

דיש ענינים שבין אדם לחבירו שהעובר

עליהם אפשר לתבוע ממנו ממון, כגון מזיק

בידים, גנב, גולן וכדו' אמנם יש ענינים אשר

1234567

אין בהם תביעת ממון, כמו מזיק בגרמא,

ומקניט את חבירו וכדו' שבהם אין לו זכות

תביעת ממון אבל היות וחבירו חטא נגדו

ומחויב הוא לפייסו, כל עוד לא פייסו יש לו

זכות להיות בתרעומת וקפידא עליו, אבל

במקרה אחר אין שום זכות להקפיד על

חבירו חינוס.

ומוסיף שם וז"ל "והנה כמו בתביעת ממון

אם יהיה לו לאדם חוב ממון אצל

חבירו וימחול לו החוב, הנה מחילה אי"צ

קנין, ואם יתחרט אח"כ ויתבע ממנו את

חובו, הרי הוא גול גמור מאחר וכבר מחל

לו את החוב, כמו"כ אם יהיה לו על חבירו

איזו תביעה מאיזה חטא שחטא חבירו כנגדו,

אשר עפ"י דין רשאי להיות לו עליו תרעומת

וקפידא, אכן אם חבירו פייסו ומחל לו, הנה

1234567

אם בכל זאת יהיה לו על חבירו קפידא וטינא

בלב, הוא עוון פלילי, שהוא תובע מחבירו

מה שכבר מחל לו, על כן זאת העצה היעוצה

למדת הקפדנות, אם יחטא איש לאיש בדבור

או במעשה, ימחול לו תכף בפה מלא, ואם

אח"כ יהיה לו בלבו עליו, יחשוב עם נפשו

שהוא עוון גדול, וכמו שתבע חוב מעות

אשר כבר מחל לו, אשר מובן לכל כי הוא

גול גמור כמו"כ אם יקפיד על חבירו על

איזה חטא שכבר מחל לו". עכ"ל.

והנה עצתו של הגרי"ס היא למחול "בפה

1234567

מלא", וי"ל שברקדוק גדול כתב כן,

כי הרי גלוי וידוע שהמוחל באופן זה אינו

מוחל בלב שלם, כי אם מוחל בלב שלם אינו

צריך לעצות ותחבולות כלל, מובטח הוא

שלא יבוא להקפיד עליו אח"כ אם כבר עתה

מסוגל הוא למחות העולה מלבו ולמחול

בלב שלם, אלא ודאי מדובר במי שיש לו

זכות קפידא ותרעומת, וקשה לו כעת

להתגבר על מדותיו לחלוטין ולמחול בלב

שלם, ובאופן זה העצה היא שימחול "בפה

מלא" דוקא, כי הרי דברים שבלב אינם

דברים, ומה שבלבו מקפיד אינו מעכב את

חלות המחילה שהיתה בפה, ובוזה מאבר הוא

את הזכות להקפיד אח"כ, כמבואר.

ב. כתב רבינו יונה בשע"ת ש"ג מאמר רכ"א, והו"ד בח"ת כלל י' במ"ח סק"א: "ודע כי בדברים שבין אדם לחבירו כמו גזל ועושה ונזק וצער ובושת ואונאת דברים, יכול לספר הדברים לבני אדם, גם היחיד אשר יראה יגיד, כדי לעזור לאשר אשם לו, ולקנא לאמת, והנה אמרה התורה שיעיד ע"א בב"ד כדי לחייב את הנתבע שבועה" ונקט בדבריו שני התרים לסיפור א. לעזור לאשר אשם לו, ב. לקנא לאמת, ופשוט שההתר הראשון שייך רק בדברים שבין אדם לחבירו, אמנם ההתר השני שייך גם בדברים שבין אדם למקום, אם אכן אכפת לו על כבודו יתברך המתחלל ע"י האדם שמספר עליו.

ובמאמר רכ"ח כתב רבנו יונה וז"ל "הנה הקדמנו כי מותר לספר בגנות החוטא על חמס אשר בכפיו, אם נודע הדבר כי לא עזב דרכו, כמו הגזול והחומס, המזיק והמציק, המלבין פנים והמבאיש והמחפיר והמספר לה"ר, ולא השיב את הגזילה, ולא שילם נזקו ולא ביקש פני חברו להעביר את עונו" - בכל זה מותר לספר עליו כדי לעזור לאשר אשם לו.

ומבואר בר"י שכמו שבגזל כל עוד לא החזיר הגזולן הגזילה מותר לספר עליו לה"ר, כמו"כ במלבין פני חברו וכו', כל עוד לא ביקש מחילתו מותר לספר עליו לה"ר, ומוכח שכמו שיש לנגזל זכות תביעה לגזולן להשיב לו הגזילה, כמו"כ יש לאדם שהלבינו פניו או ספרו עליו לה"ר זכות תביעה שיבקשו ממנו מחילה, וכל זמן שלא

ביקש הפוגע מחילה הרי"ז "חמס אשר בכפיו" ויש כאן התר לספר עליו מה שעשה כדי לעזור לאשר אשם לו. וא"כ, הרי מפורש כאן חידושו של הגרי"ס - שיש לאדם זכות קפידא ותרעומת על חברו כמו שיש לו זכות תביעת ממון, ומוכח גם כדינו השני של הגרי"ס - שזכות זו היא רק עד שיפייסנו, כמו שבממון הזכות תביעה שלו היא עד שישלם לו, ומותר לספר לה"ר על אדם כדי להכריחו להחזיר גזילה, ולבקש מחילה מאשר אשם לו.

ג. ה"חפץ חיים בתחילת כלל ה' כתב וז"ל "נבאר פרט אחד לאיסור אשר לא יפול בו שום ספק, והוא כגון שרואה לאחד שבקש מאת חברו שילוונו מעות, או שיטיב עמו כשאר טובות, ולא הטיבו, או בלאוין דבין אדם לחבירו, כגון נקימה ונטירה - כיון שלא עשה לו רעה, לכן ההולך ומגנה אותו בזה לפני אנשים, לה"ר נקרא מן הדין".

ומוכח כאן בח"ח שחילק את כל הדינים שבין אדם לחבירו לשנים, חלק אחד שבו שייך התר סיפור לה"ר מדין "לעזור לאשר אשם לו" וחלק אחר אשר בו אין התר זה, והגדרת הענין הוא שיש דינים שבין אדם לחבירו שלא רק האדם חייב בזה לחבירו, אלא לחבירו יש גם זכות תביעה עליו שיעשה עמו ענין זה, ויש דינים שבין אדם לחבירו שאמנם האדם מחויב בהם לחבירו אבל אין לחבירו זכות לתבוע ממנו שיעשה לו אותם.

ולדוגמה: בדין לה"ר ישנם שני איסורים, איסור לספר ואיסור לקבל לה"ר. אמנם חילוק גדול יש ביניהם לענין זכותו של האדם שעליו מספרים את הלה"ר, שלענין איסור סיפור לה"ר הרי מבואר שאדם יכול לתבוע מחבירו - על תספר עלי לה"ר, ויכול לתובעו לב"ד כשרואה שרוצה לספר עליו, וכתבו האחרונים שמותר לב"ד להכותו אם אינו מקבל ע"ע שלא לספר לה"ר על התובע, אמנם לענין האיסור לקבל לה"ר, על אף שיש בו לאו גמור - "לא תשא שמע שוא" אבל פשוט הוא שאין אדם יכול לתבוע מחבירו - אל תקבל עלי לה"ר, וא"א לכפותו על זה, כי אע"פ שיש חיוב בין אדם לחבירו שלא לקבל לה"ר, עדיין אין לנדות זכות תביעה אם מבטל חבירו חיוב זה.

וכן, בעוד שבגניבה, גזילה, מזיק, חובל, פשוט שיש לאדם זכות תביעה - אל תגנוב ממני ואל תזיק וכדו', וכמו"כ במלבין פני חבירו יכול לתובעו - אל תביישני, אבל לענין האיסור לחשוד בכשרים, מסתבר שאין זכות לאדם לתבוע - אל תחשדני. וכמו"כ לענין המצות עשה של "בצדק תשפוט עמיתך" פשוט הוא שחובתו של אדם לדון את חבירו לכף זכות, אבל אין לחבירו זכות תביעה - דון אותי לכף זכות, ועוד דוגמאות רבות.

והנפק"מ בזה - לענין ההתר של סיפור לה"ר כדי לעזור לאשר אשם לו, וזה מחדש הח"ת, שבאותם ענינים שיש לאדם זכות תביעה על חבירו הרי כל עוד לא תוקן העוול מותר לספר לה"ר על עושה

העוול כדי לגרום לו לתקנו, אבל בענינים כאלה אשר אין לחבירו זכות תביעה בהם אם לא התנהג עמו כמתחייב עפ"י התורה, בזה אין היתר לספר לה"ר גם אם לא תיקן הלה עדיין את העוול שעשה. לכן - המבקש הלואה מחבירו ולא נתן לו, אע"פ שעבר בזה על חיובו להלוות מדין "אם כסף תלוה את עמי" מ"מ היות ואין למבקש זכות תביעה - הלווני מעותיך, וזו רק חובה על האדם שיש לו מעות כלפי חבירו, הרי אע"פ שאם יספר עליו עלילותיו אפשר שיגרום הפרסום לכך שילך וילוונו, מ"מ אין כל היתר לספר כן, ובזה לא נאמר ההיתר של "לעזור לאשר אשם לו".

ד. בגמ' ב"מ עו. מבואר בבעה"ב ששלח לשכור פועלים ואמר שמוכן לשלם להם ד' זוז לכל יום, והשליח אמר לפועלים שבעה"ב ישלם ג' זוז לכל יום, הרי אע"פ שאין להם תביעה ממונית לא על השליח ולא על בעה"ב, דסברו וקיבלו, מ"מ יש להם זכות תרעומת על השליח שהפסיד להם, והגמ' מביאה את הפסוק "אל תמנע טוב מבעליו". ולכאורה קשה, דהרי בארנו שזכות תרעומת וקפידא יש לאדם רק כשיש לו זכות תביעה על הטובה שרוצה מחבירו, וחבירו מנעה ממנו, אבל אם חבירו לא עשה לו רעה, רק מנע ממנו הטובה, אין לו בזה זכות תביעה על הטובה וממילא גם אין לו זכות תרעומת וקפידא, וא"כ כאן השליח לא הזיק להם, ורק מנע מהם טובה של ריות זוז נוסף, וא"כ מדוע יש להם זכות תרעומת וקפידא עליו?

ועוד, עי' ח"ח הל' רכילות כלל ט' סעיף י' דכתב "אם הוא רואה שאחד רוצה ליכנס לחנות לקנות סחורה אצל אחד, והוא מתבונן בטבע האיש ההוא כי הוא איש תם... והוא מכיר את טבע בעל החנות ההיא שכל תשוקתו וחפצו הוא להשיג איש כזה לרמותו, אם בסחורה, או במדות ומשקלות או בשווי המקח, צריך לספר לו את ענין החנות ההיא ולהזהירו שלא יכנס בה", ולענין מה שרוצה לרמותו בשווי המקח מוסיף שם הח"ח בהגה"ה "כגון שחפץ שוה ה' זהובים והוא רוצה ליקח ממנו ששה, אבל אם האונאה פחות משתות אפשר שאין לאמר לו".

ובבאר מים חיים שם מבאר שפסק כן עפ"י הרא"ש שדן שאולי מותר למוכר לכתחילה להונות את הלוקח בפחות משתות, ואע"פ שהרא"ש לא הכריע מ"מ ^{אפי' ש' ת"ק} ^{אוצר החכמה} הוא ספיקא דדינא וצריך להכריע לחומרא לכל צד, שלכתחילה אסור למוכר לעשות כן, אבל משעה שידוע שעושה כן, פוסק הח"ח שאסור לגלות ללוקח, שמא הלכה שאכן מותר לו למוכר לקחת פחות משתות יותר מכולם ואז בגלותו זאת ללוקח מזיק ומפסיד הוא את המוכר, ויש בזה משום איסור לה"ר.

ולכאן דין זה צ"ע, דסוכ"ס רואה הוא את חבירו הולך להפסיד ממון, שאם יקנה בכל חנות אחרת ישלם פחות, וכאן ישלם יותר, ויש בזה משום "לא תעמוד על דם רעך" שמתפרש גם לענין ממון, ומה בכך שלמוכר מותר להונותו, סוכ"ס מותר לו להציל את חבירו מהפסד ממונו?

ועוד, מעשים בכל יום שמתענינים אצל אדם באיזו חנות המחירים זולים יותר, לפי דברי הח"ח הללו יצא לכאן שאסור לו לאמר, רק אם בחנות מסוימת המחירים יקרים בשנות ויותר משאר החנויות, בזה מותר לו לאמר שלחנות זו לא כדאי להכנס, אבל מצוי שבד"כ אין הפרש המחירים בין החנויות מגיע לשנות, וא"כ יהיה אסור להפנות את השואל לחנות הזולה יותר, וצ"ע על המנהג להקל בזה.

אבל נראה שאי"ז קשה כלל. כי הרי בגמ' ב"מ מדובר בבעה"ב שכבר מוכן באמת לתת ד' לכל פועל, ויש כאן הטבה שעומדת לבוא לפועל, ובא השליח ומקלקל לפועל ואומר לו שבעה"ב יתן לו רק ג', ואם נבוא להקיש ממקרה זה על אדם המבקש הלואה מחבירו, הרי זה דומה למקרה שבו מוכן האדם שביקש ממנו להלוותו, ולפתע בא אחר ומשכנע את המלוה שלא ילוה לו, ומונע ממנו להלוותו, באופן שהיתה כבר ההטבה עומדת להגיע לאדם, ובא אחר ומנעה, ובזה אכן יש תביעה על המקלקל "אל תמנע טוב מבעליו", ובאופן זה אכן יש למאבד ההטבה זכות תרעומת וקפידא על מי שגרם שתאבד ממנו, וכל מה שהתבאר שאין במניעת ההטבה זכות תביעה ולא זכות תרעומת, זה דוקא באופן שמבקש הלואה והלה אינו חפץ להלוותו, שאז אין לו זכות תביעה - הלוני, אבל כשכבר נאות להלוות לו, ודאי שיש תביעה לאדם מן הצד שלא יקלקל, והרי הוא מונע טוב מבעליו.

לו, ואין זו דרך זרע ישראל, אלא כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושניה, וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו, ימחול לו".

ובהל' תשובה פ"ג הל"ט כתב הרמב"ם "עבירות שבין אדם לחבירו כגון החובל את חבירו או המקלל חבירו או גוזלו וכיוצא בהן, אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו, אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו, אפי' לא הקניט את חבירו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגוע בו עד שימחול לו, לא רצה חבירו למחול לו, מביא לו שורה של שלושה בני"א מרעיו ופוגעין בו ומבקשים ממנו, לא נתרצה להן מביא לו שניה ושלישית, לא רצה, מניחו והולך לו, וזה שלא מחל הוא החוטא... אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס, אלא יהיה נוח לרצות וקשה לכעוס, ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול, מוחל בלב שלם ובנפש חפצה".

וצ"ב שבהל' חובל ומזיק לא העתיק את החיוב להביא ג' שורות של ג' בני"א ולאידך בהל' תשובה לא כתב שימחל לו רק אם "ידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו", וכן בהל' חובל ומזיק כתב שימחול לו, ובהל' תשובה הצריך למחול "בלב שלם ובנפש חפצה" וזה יותר מאשר סתם מחילה "בפה מלא" כמבואר בגרי"ס, ועוד דקרוקים רבים יש כאן למעיין בהשואת דברי הרמב"ם האלו.

והראיה לזה מלשון הפסוק שקרא לאדם שעומד לקבל טובה "בעלים" עליה, אע"פ שעדיין לא הגיעה אליו, "אל תמנע טוב מבעליו"¹²³⁴⁵⁶⁷, וע"כ מתאים כנוי זה דוקא באופן שהטובה כבר מוכתחת לו למקבל, ודוקא באופן זה יש תביעה "אל תמנע טוב מבעליו". וכן בפסק הח"ח הנ"ל, הרי מדובר באדם שכבר גמר בדעתו להכנס לקנות בחנות זו, א"כ מזומנת לו לבעל החנות טובה, בכה"ג כל שי"ל שמותר לו לגבות מחיר מופרז, לרעת הרא"ש שאפשר שאין בפחות משתות איסור אונאה לכתחילה, מי שבדבריו מונעו מלהכנס הרי"ז לה"ר מדין "אל תמנע טוב מבעליו", ככל דברים הגורמים נזק לחבירו, ויש לבעל החנות עליו זכות תביעה שלא יקלקל לו, וממילא זכות תרעומת אם קלקל, וממילא יש כאן איסור לה"ר, אבל באדם שבא להתעניין באיזו חנות המחירים זולים, ועדיין לא גמר בדעתו להכנס לשום חנות, פשיטא שמותר ליעץ לו שלא יכנס לחנות זו שהמחירים בה מופרזים, גם אם אין הם בשתות ויותר משאר החנויות.

ה. הרמב"ם בהל' חובל ומזיק פ"ה הל' ט' "כותב וז"ל "אינו דומה מזיק חבירו בגופו למזיק ממונו, שהמזיק ממון חבירו כיון ששלם מה שהוא חייב לשלם, נתכפר לו, אבל חובל בחבירו אע"פ שנתן לו חמשה דברים אין מתכפר לו, ואפילו הקריב כל אילי נביות אין מתכפר לו ולא נמחל עונו עד שיבקש מן הנחבל וימחול לו. ואסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימחול

מבואר בראשונים שאין תשובה בלא עזיבת החטא, ובלא זה הרי"ז "כטובל ושרץ בידו", ובגזילה אם לא מחזיר החפץ לבעליו, הרי"ז "טובל ושרץ בידו", וא"כ לפי דברי הגרי"ס שיש אופנים שיש לאדם זכות קפידא ותרעומת, ולהמבואר בשע"ת שכל עוד לא בקש מחילתו של חברו יש לזה גדר של "חמס אשר בכפיו", הרי י"ל שבמקרים אלו חובת בקשת המחילה היא חלק מעזיבת החטא, כמו שצריך להשיב את גזילו אשר תחת ידו, כמו"כ ממש צריך להוריד את התרעומת והקפידא אשר יש לו לזה בזכות עליו, ובל"ז הרי"ז "טובל ושרץ בידו", ואלו הם דברי הרמב"ם בהל' חובל ומזיק, ואי"ז שייך להלכות תשובה, כמו שאת חובת השבת הגזילה כתב הרמב"ם בהל' גזילה ולא בהלכות תשובה.

אמנם דברי הרמב"ם בהל' תשובה מקור אחר להם, וגדר אחר לחלוטין, דמבואר במשנה ביומא "אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חברו", והנה לא כתוב במשנה "עד שיבקש מחילה מחברו", דזה פשיטא, ואינו מדין כפרה אלא מדין השבת החמס אשר בכפיו, כמבואר, אלא כתוב במשנה "עד שירצה את חברו", שלא די שחבירו ימחול בפיו אלא יהיה מרוצה ומפויס בלבו. שלשון רצוי ופויס אינה כלל שם נרדף למחילה, אלא מחילה ענינה כמו מחילת ממון, כמו"כ מחילה על הקפידא, ענינה הוא ויתור על התביעה, אבל כשאדם רוצה לזכות לכפרת יוהכ"פ, בזה יש תנאי שאינו מכפר עד "שירצה" את חברו, שיהיה

חבירו מרוצה עמו ומפויס, והגדר בזה הוא שהקב"ה אינו מתרצה ואינו מתפייס עם האדם כל עוד יש כאן יהודי אחר שאיננו מרוצה ומפויס מחמתו של זה, ובוה מיירי הרמב"ם בהל' תשובה, ולכן כתב "ובשעה שמבקש ממנו למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפצה", ומתבארים כל יתר הדקדוקים בזה.

ו. בגמ' ביומא פז. "אמר ר' יצחק כל המקניט את חברו אפילו בדברים צריך לפייסו" וכן העתיק בשו"ע סי' תר"ו ס"א "עבירות שבין אדם לחברו אין יוהכ"פ מכפר עד שיפייסנו ואפילו לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו" ובמ"ב שם כתב "דגם בזה עבר על איסור דאונאת דברים". ולכאוי צ"ב מהו החידוש ש"אפילו הקניטו בדברים" חייב לפייסו, מה גרע לאו זה של "לא תונו" מכל הלאוים של בין אדם לחברו, וכשם שפשיטא שחייב לפייסו על שגזל ממנו או ביישו כמו"כ על שהקניטו בדברים?

עוד מבואר שם בגמ' ובשו"ע, דצורת הפיוס הוא שמביא ג' בני"א ומפייס אותו בפניהם, ואם לא התרצה עושה כן עד ג' פעמים "ואם אינו מתפייס בג"פ אינו זקוק לו" (שו"ע) וצ"ע, דאם יש לחבירו טענה עליו, וזקוק למחילתו כדי להתכפר בכפרת יו"כ"פ, סוכ"ס חבירו לא מחל לו ומדוע די בג"פ?

וכן מבואר שם שאם מת חברו אשר חטא לו מביא י' בני"א על קברו ואומר חטאתי לאלקי ישראל ולפלוני זה, וגם זה צ"ב איך תועיל כזו בקשת מחילה סוכ"ס הלה מת. עוד מסופר בגמ' ביומא על רב

שחטא כנגדו טבח אחד ולא בא לרצותו בעיניו^כ, והלך רב והמציא עצמו לפניו כדי שיפייסנו הטבח, וכן נהג ר' זירא, ולכאורה צ"ב מה צריך לכל זה, יאמרו בפה מלא שהם מנחלים למי שחטא נגדם, כעצת הגרי"ס ודי בזה כדי שלא תהיה קפידא עליו?

בגמ' ברכות ל"א "אמר רב המנונא כמה הלכתא גברייתא איכא למשמע מהני קראי דחנה... "ויען עלי ויאמר לכי לשלום" אמר ר' אלעזר מכאן לחושד את חברו בדבר שאין בו שצריך לפייסו^ל ולכאורה פיוס הוא ע"י שיבקש מחבירו מחילה, ויאמר לו שא נא חטאתי אשר חטאתי לך וכדו' ואלו כאן אמר לה עלי "לכי לשלום" הלזה פיוס יקרא?

¹²³⁴⁵⁶⁷אוצר החכמה

והבאור בכל זה עפ"י מה שהתבאר שיש שני סוגים של בקשת מחילה, יש בקשת מחילה המבוארת ברמב"ם הל' חובל ומזיק¹²³⁴⁵⁶⁷, שזה כדי להוריד את התביעה והתרעומת שיש לחברו עליו, וזה כעין השבת הגזילה לנגזל, ויש מה שמבואר במשנה ביומא שא"א לזכות לכפרת יוהכ"פ בלא לרצות את חברו, וזה מבואר ברמב"ם בהל' תשובה, ולכל מחילה יש דינים שונים. בקשת המחילה הנצרכת מדין השבת הגזילה, להוריד התביעה והתרעומת שיש לחבירו עליו, אכן אם מוחל התובע שלא בפניו מועיל, כמו מחילת ממון, ולאידך חומרא יש בה שכל עוד לא מחל החיוב בעינו עומד, ואפילו אלף פעמים בקש ממנו מחילה ולא מחל חייב לבקש שוב ושוב, עד שימחל לו, שהרי"ז כעין חוב ממון ממש, אבל לענין הרצוי והפיוס לזכות לכפרת יוהכ"פ הרי אף

אם חבירו מחל לו על התרעומת והקפידא, מ"מ אם עדיין בלבו עליו ואינו מרוצה ומפויס עמו חייב הוא לרצותו ולפייסו, כמבואר שאין הקב"ה מתרצה ומתפייס כל עוד יש יהודי ששרוי בצער מחמתו, ולזה לא תועיל המחילה שלא בפניו, בזה י"ל שצריך לבוא בעצמו ולרצותו, להראות שאכן מצטער הוא על הצער שגרם לחבירו, ואפי' היו מוחלים רב ור' זירא בלב שלם ובנפש חפצה, בשמים היתה עדיין קפידא על החוטא כנגדם, שהוא לא חש כלל למה שציערם, לכן הקדימו עצמם לאותם אנשים, כדי שיזכרו במה שפגעו בהם ויבואו מעצמם לרצותם.

ולאידך גיסא, אם כל מה שנותר לו לחבירו עליו הוא רק חוסר הרצוי והפיוס, ועל עיקר התביעה מחל, רק לא בלב שלם ובנפש חפצה, א"כ כל ענינו של המבקש אינו אלא עם הקב"ה, שכדי לזכות לכפרת יוהכ"פ צריך הוא לפייס ולרצות את כל מי שפגע בו, ובזה י"ל שהקב"ה אינו מקפיד רק שינסה לפייסנו ג' פעמים, ואם לאחר מכן לא התפייס, אין הקב"ה מעכב את כפרת יוהכ"פ של המבקש, וכן אם מת ההוא שחטא כנגדו, אם מביא י' בני"א לקברו, ומשפיל עצמו בפניהם ומראה שצר לו על אשר חטא כנגד המת, די בזה כדי לזכות לכפרת יוהכ"פ, דענין הרצוי והפיוס הזה אינו בין אדם לחבירו, אלא לצורך בין אדם למקום.

והנה לעיל נתבארו שני גדרים במצוות שבין אדם לחבירו, שיש ענינים שיש לאדם זכות תביעה על חברו, כגון אל תגזול

חיוב על האדם כלפי חברו, ולא תביעה של חברו עליו.

ואם כן, שאין בהקנטה משום "חמס אשר בכפיו", י"ל דאי"ז כגזילה וחבלה אשר מוטל על האדם מדין עזיבת החטא לבקש מחילה מחברו, דוק בענינים שיש לחברו תביעה עליו חייב הוא לבקש מחילה על התביעה והתרעומת, אבל כשאין לחברו זכות תביעה עליו, לכאור' אי"צ לבקש ממנו מחילה, דאין מחילה אלא על חוב ותביעה.

ובעת מובן מה חידש ר' יצחק בגמ' ביומא, דהיות ומבואר במשנה שאין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חברו, וכמבואר שאי"ז בקשת מחילה גרידא אלא חובת רצוי ופיוס כדי לזכות לכפרת יוהכ"פ, מחדש ר' יצחק שלא רק בענינים שיש לחברו תביעה עליו חייב הוא לרצותו ולפייסו, אלא גם בענינים שאין לחברו תביעה עליו, ואין לו חובה לבקש מחילה ממנו, מ"מ אם רוצה לזכות לכפרת יוהכ"פ חייב הוא אף בהם לרצות את חברו ולפייסו, וזהו שאמר "אפילו לא הקניטו אלא בדברים", שהקנטה הרי היא מהענינים שאין לחברו תביעה עליו אל תקניטני, כנ"ל, ואעפ"כ חייב לרצות את חברו.

והראיה שיש חובת רצוי ופיוס גם בענינים אלו שאין לחברו בהם זכות תביעה עליו, מעלי הכהן אשר פייס את חנה על אשר חשד בה, ולכאור' החושד בכשרים הרי"ז חובת האדם לחברו שלא יחשוד בו חנם, אבל אין אדם יכול לתבוע חברו – אל תחשדני, וא"כ כל שאין תביעה אי"צ

אותי ואל תביישני, ויש ענינים שאין בהם זכות תביעה על חברו כשאינו מתנהג עמו כהוגן, כגון שנמנע מלהלוות לו או שמקבל עליו לשה"ר וכדו', ויש לדון באיסור אונאת דברים באיזה גדר בין אדם לחברו נכלל.

ובגמ' ב"מ נח: נזכרו כמה פרטים באיסור זה, ונראה לדון בכל פרט בפני"ע, דהנה לענין "אם היו חברים מבקשים תבואה ממנו לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר מעולם" פשוט שאם עשה כן וגרם להם בושא שבקשו תבואה ממי שלא מכר מעולם הרי **יש כאן** "חמס אשר בכפיו" כי יש זכות תביעה לאדם אל תביישני, אבל לענין "לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח" נראה שאין כאן "חמס אשר בכפיו" ואין לו תביעה על חברו אל תשאל אותי אם אינך רוצה ליקח, אלא זו רק חובתו של האדם לחברו מצ"ע. וכן י"ל לענין "מקניטו בדברים" כגון שאומר לו לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים או שאומר לו פה שאכל נבילות וטריפות בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה וכדו' הרי אין כאן חפצא של דברים המביישים, דהרי לאידך אפש"ל שיש כאן שבח לאדם שעל אף שחטא שב בתשובה וכו' וההקנטה היא רק מכך שהשומע קבל את הדברים כגנאי, א"כ סוכ"ס הוא גרם לעצמו להתקנט, דאין די בכוונתו של האומר להקניטו, אלא צריך שהוא אכן יקבל הדברים כגנאי, כנ"ל, וא"כ י"ל דאין לאדם זכות תביעה אל תאמר לי זכור מעשיך הראשונים וכדו', ויש כאן רק

למחילה, ואעפ"כ ריצה אותה עלי ופייסה, וע"כ כדר' יצחק, שגם בענינים אלו יש חובת רצוי ופיוס.

וז"ה שאמר לה עלי "לכי לשלום", שאם היתה כאן חובת בקשת מחילה פשוט שאי"ז בקשה כלל, אבל היות ואין כאן תביעה וחוב שצריך למחול עליו אלא רק חובה לרצות ולפייס את הנחשד בחינם, די בכך שחנה קבלה ברכה מעלי הכהן הגדול, שהיה גדול הדור, כדי שתלך משם מרוצה ומפויסת, ודי בזה.

ולפי"ז יוצא למעשה שאם ביקש ממנו חבירו הלואה, והיה בידו להלוותו ולא הלוהו, הרי אע"פ שאי"צ לבקש ממנו מחילה, דאין לחברו זכות תביעה עליו שילונו, מ"מ אם גרם בכך צער לחבירו הרי חייב הוא לרצותו ולפייסו אם רוצה לזכות לכפרת יוהכ"פ.

ז. בשול"י הדברים: א. רבים נוהגים לומר בקרי"ש על המטה "רבש"ע הריני מוחל לכל מי שחטא כנגדי", וכו' ולכאור' נוהגים הם כעצת הגרי"ס, אמנם יש לעורר שהגרי"ס דבר לר' איצל וצ"ל ושאר תלמידיו הקדושים אשר ידע בהם שאם הדין

יחייב שלא יקפידו, אכן לא יקפידו, ולהם נתן עצה לאבד ע"י מחילתם בפה מלא את זכות התרעומת והקפידא, אבל מי שאיננו בטוח בעצמו שאחר שימחול באמת לא יקפיד, עדיף לכאור' לא למחול ולהקפיד כדין מאשר למחול ולהקפיד אח"כ שלא כדין.

ב. רבים נוהגים אשר אם חטאו כנגד מישהו הולכים לבקש ממנו מחילה, ומשעה שאמר הלה "מוחל" הולכים הם ובטוחים שיצאו ידי חובתם, והנה להמבואר אכן יצאו ידי חובת בקשת המחילה, אבל אם רוצים הם לזכות לכפרת יוהכ"פ חובה לרצות ולפייס את אשר חטא לו עד שיהיה בטוח שהסיר טינתו מעליו לחלוטין והוא שלם עמו כמו קודם.

ג. רבים נוהגים אשר אם חטאו כנגד מישהו, וקשה להם לבקש מחילה ממנו עצמו, סומכים על כך שהמנהג לאמר בעיוהכ"פ "תפלה זכה", בה כלולה מחילה לכל אשר חטא כנגדו, וסבורים הם שאי"צ לבקש ממנו מחילה כי סוכ"ס יאמר הוא "תפילה זכה", ולהמבואר אין זה נכון, דרצוי ופיוס כדי לזכות לכפרת יוהכ"פ הוא דוקא אם מרצהו בעצמו, וכדמוכח מהנהגת רב ור' יזרא בענין, וכנ"ל.

הגאון ר' אברהם גניחובסקי שליט"א

1234567

ר"מ ישיבת כוכב מיעקב י-ם

ו' חודש סוכות תשנ"ה

בדין אומדנא

וכן חו"ל המבקר בא"י ודעתו לשוב לארצו עושה ב' ימים טובים כחומרי מקום שבא משם, והנה כאן יש להסתפק מה דינו, האם נימא היות ובא לכאן על דעת להשתקע ולא פירש להדיא שעל דעת שימצא מקח טעות אין דעתו להשתקע, א"כ מיד כשהגיע לכאן נעשה כאנשי המקום ונוהג כבני א"י, ומה שדעתו לשוב לארצו, אי"ז נחשב כנעקר ממקומו ושב לארצו, אלא הוה כבן א"י שדעתו להיעקר ממקומו דכ"ז שלא נעקר ממקומו דינו כבני א"י, או דילמא היות וכל מה שבא לכאן לא"י להשתקע הוא רק על דעת הענין שדובר בו נכבדות ועתה שנמצא שכל הענין יסודו בטעות, א"כ הוה כאומדנא דמוכח שעל דעת הכי אין דעתו להשתקע, והוה כבן חו"ל המבקר בא"י שדעתו לשוב לארצו.

וכן יש להסתפק כה"ג, לענין מילי דאורייתא, כגון בן עיר דעלמא שבא לעיר הנדחת על דעת לישא אשה מאנשי המקום ודעתו להשתקע שם, ואח"כ נתברר לו שכל ההצעה היא במקח טעות, ועתה דעתו לשוב לעירו, מה דינו לענין נכסיו, האם נידון כאנשי עיר הנדחת שכל נכסיהם לשריפה אפילו הצדיקים שבה, או דנימא היות וכל מה שהגיע לעיר הנדחת להשתקע

הנה שורש דין אומדנא שמהני, כתב הגרעק"א בתשובתיו מהדו"ת סימן ק"ו, דהוא מדינא דתנאים, דכמו בהלכות תנאים מצאנו דתנאי יש בכוחו להפקיע חלות וקנינים, הכי נמי אומדנא דמוכח שהוה בלבו ובלב כל אדם יש בכוחו להפקיע חלות וקנינים, דאומדנא דמוכח הוה כאילו התנה בפירוש בפה, וכל מה דמהני בתנאי מהני כמו כן באומדנא דמוכח בלא התנאה, כההוא דהמקדש את האשה בחזקת שלא היו בה מומים ונמצאו בה מומים, דמקחו מקח טעות ואינה מקודשת, וכן המקדיש בהמת בעלת מום לגבוה ולא ידע שיש איסור להקדיש לגבוה בע"מ, דהקדישו לא חייל, [יעו"ר ר"מ ריש הלכות תמורה].

והנה יש לחקור, איך יהיה הדין בבן חו"ל שהביאוהו לשמש בתפקיד בא"י, ובא לכאן על דעת שישאנה ודעתו להשתקע כאן, ואחרי בואו נתברר לו שיסוד הענין שדובר בו היה מקח טעות גמור, ורוצה עתה לשוב לארצו, מהו דינו לענין ב' ימים טובים של גלויות, ומקום הספק הוא, דהנה הדין הוא בבן חו"ל שבא לכאן ודעתו להשתקע, מיד נעשה כאנשי המקום ועושה רק יו"ט אחד, ובן א"י שרוצה לעקור ממקומו ולהשתקע בחו"ל כ"ז שלא נעקר ממקומו דינו כבן א"י,